

רשות הטבע והגנים

גן לאומי

מצדה

בן אדם למקום

www.parks.org.il | 3639 | פ

ברוכים הבאים לגן לאומי מצדה

מצדה הנוצחה ברשימת אתרי מורשת תרבות עולמית מטעם ארגון אונסקו בשנת 2001; הנוצחה זו מבטאת את ערכה האוניברסלי היוצא מן הכלל של מצדה הראוי להגנה למען האנושות.

החלטת אונסקו מעלה על נס ערכים הגלומים באתר, שלפיהם, מצדה, המעוז האחרון של לוחמי חירות יהודיים מול הצבא הרומי, מסמלת את אחרתה של ממלכת יהודה בסוף ימי בית המקדש השני ואת חורבנה האלים. מצדה נבנתה כמכלול ארמון-מצבר בסגנון הרומי הקדום במזרח על ידי הורדוס, מלך יהודה. המחנות, הביצורים וסוללת התקיפה שלמרגלות מצדה, מהווים את מערכת המצור הרומית השלמה ביותר ששרדה עד ימינו.

האירועים הטראגיים בימיהם האחרונים של המורדים שהשתכנו במצדה, הופכים אותה לסמל של זהות תרבותית יהודית ובאופן אוניברסלי יותר **לסמל של המאבק האנושי המתמיד בין דיכוי לחירות**.

גיאוגרפיה

הר מצדה – הממוקם בשוליו המזרחיים של מדבר יהודה, בסמוך לחוף ים המלח, בין סדום לעין גדי- הנו גוש שהתורמם וניתק ממצוק ההעתקים. למרגלותיו מתחתרם נחל בן יאיר ממערב ונחל מצדה מדרום וממזרח. פסגת ההר שטוחה, אורכה כ-650 מ', רוחבה המרבי כ-300 מ' וגובהה כ-450 מ' מעל פני ים המלח. ממזרח למצדה – משורן החוואר, החרוץ בערוצים רבים, תוצר של משקעי ימת הלשון הקדומה.

מצדה קרובה לשתי דרכים עתיקות: דרך שחצתה את מרכז מדבר יהודה והוליכה אל מואב הדרומית, שבעבר הירדן המזרחי; ודרך שחיברה בין אדום, מואב והערבה לעין גדי ולירושלים.

מיקומה של מצדה הרחק ממקום יישוב וביצוריה הטבעיים הם שהקנו לה את יתרונה כמקום מצבר בתקופת בית שני.

הנחיות התנהגות ובטיחות

- השהייה בהר מותרת בשעות הבוקר בלבד.
- בשעות החשכה השהייה מותרת בחיזונים המאזרים בלבד (בית הארחה וחניון לילה פתוח במזרח; וחניון לילה מוסדר ובתשלום בקבועים מתקיימים בחודשים מרס עד אוקטובר:
- במרס-אוקטובר מתקיימים המופעים בימי ג' ו-ה' בשעה 21:00.
- יש להגיע למופע חצי שעה לפני מועד תחילתו**
- ניתן להזמין, בתיאום מראש, מופעים במועדים אחרים (לקבצות בלבד).
- ניתן להזמין, בתיאום מראש, אזוניות לתרגום סימולטני לחמש שפות: אנגלית, צרפתית, גרמנית, ספרדית ורוסית.
- לפרטים נוספים ולהזמנות טל': 08-9959333 masada-sl@npa.org.il
- דוא"ל: masada-sl@npa.org.il
- הגעה למופע האור-קולי אפשרית דרך העיר ערד בלבד. אין דרך הישה למופע האור-קולי למגיעים מכיוון ים המלח. כביש הגישה למופע נסגר עם תחילת המופע.
- מבקרים יקרים,**
- אנו מקווים שנהניתם מביקורכם בגן לאומי מצדה. גן לאומי מצדה הוא רק אחד מהאתרים היפים הפזורים באזור ים המלח. נשמח לראותכם באתרנו הנוספים באזור:
- ממשיח** - בגן נראים שרידי העיר הנבטית-הרומית העתיקה ממשית.
- תל ערד** - בגן נראים שרידי העיר ערד מהתקופה הכנענית, וכן שרידי מבצר מהתקופה הישראלית. מראש התל תצפית מרהיבה על סביבות ערד.
- עין גדי** - שמורת טבע עין גדי היא ללא ספק מהמרשימות ומהחשובות שבשמורות הטבע שבארץ. בשמורה שפע של בעלי חיים וצמחים, בהם עלים ופנים רבים. מעיינות המים המתוקים שבעין גדי משכו אליהם מתיישבים גם בימי קדם, ושרידי ההתיישבות, כולל בית כנסת עתיק, נראים בגן לאומי עתיקות עין גדי.
- קומראן** - בקומראן נמצאו "המגילות הגנוזות", יצירות ספרותיות עבריות בנות 2,000, כולל ספרים מהמקרא. במקום נראים שרידי היישוב וניתן לצפות בחיזיון אור-קולי המספר את סיפורה של קומראן.
- עיינות צוקים** (עין פשחה) - נווה מדבר על רקע הרי מדבר יהודה ממערב ים המלח ממזרח. שפיעת המעיינות המתוקים יצרה סבך צמחייה שמהווה בית גידול לשפע בעלי חיים.
- עובדי רשות הטבע והגנים ישמחו לצייד אתכם בעצה טובה ובהמלצה לטיול

רכבל

כתיבה: ניא שטיבל, אורית שחם-גובר, אסתי בן חיים;

ייעוץ: אהוד נצר; **עריכה לשונית**: נועה מוטרז;

מפות: שלום קוולר; **צילומים**: ארכיון רשות הטבע והגנים, המכון לארכיאולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים;

הפקה: עדי גיינבאום;

© רשות הטבע והגנים

תולדות מצדה

מקורות

חוקרי מצדה התברכו בחיבוריו של יוספוס פלאביוס (יוסף בן-מתתיהו), היסטוריון יהודי בן המאה הראשונה לסה"ג, שנשבה בידי הרומאים ובזמן כיבוש מצדה ישב ברומא והקדיש עצמו לתיאור קורות המרד. על אף הוויכוח שניטש על מידת הדיוק בדיווחיו, נדמה כי עיקרי הדברים מצאו חיזוק בחפירות במקום. שמה של מצדה נזכר בשטר גט שנחשף בוואדי מורבעאת בתעתיק הארמי "מצדא" (המצד).

תקופת החשמונאים

על-פי כתבי יוספוס, את המבצר הראשון במצדה בנה "יונתן הכהן הגדול", אשר זוהה עם המלך החשמונאי אלכסנדר ינאי (103-76 לפסה"ג), שמטבעותיו נתגלו בחפירות. יש חוקרים הנוטים לזהותו עם יונתן אחי יהודה המקבי שהתמנה ככהן גדול (152 לפסה"ג). עד כה לא נתגלו במצדה שרידים שניתן לשייכם בבירור לימי החשמונאים.

התקופה הרודיאנית

הורדוס, שמלך בין השנים 37-4 לפסה"ג, עמד על יתרונותיו האסטרטגיים של המקום, ובחר במצדה כמקום מפלט מאויביה מביט ומחוץ וכבית נופש לחורף. במהלך שלטונו פותחה מצדה והוקמו בה ארמונות פאר ומתקני תענוגות לצד מחסנים מצוידים היטב, מערך בורות מים וחומת סוורים.

לאחר מות הורדוס (4 לפסה"ג) ועם סיפוח יהודה לאימפריה הרומית (בשנת 6 לסה"ג), הציבו הרומאים חיל משמר קטן במצדה.

תקופת המרד

יוספוס מספר כי אחד האירועים הראשונים שהתרחשו עם פרוץ המרד הגדול כנגד הרומאים (66 לסה"ג), היה כיבוש מצדה בידי הסיקריים, שנקראו כך על שם החבר הקצרה המעוקלת – סיקה – שנשאו על גופם. בראשם עמד נחמס בן יהודה הנגילי. הרכב קהילת המורדים ששהו במצדה היה מגוון, והיו ביניהם כנראה גם מבני קהילות האיסיים (בשנת 70 לסה"ג) נמלטו למצדה, וביניהם אלעזר בן יאיר, שהפך למפקד ההר.

המורדים ניצלו את חומת הסוורים ואת חלק מהארמונות שהותר אחריו הורדוס למגורים. הם הקימו מבני דת, דוגמת בית כנסת ומקוואות, וניהלו במקום חיי קהילה, ששרידיהם החומריים הרבים נמצאו בחפירות.

המצור

לפי יוספוס, נותרה מצדה הנקודה המורדת האחרונה ביהודה. הלגיון הרומאי העשירי, בפיקודו של הנציב פלביוס סילוה, בא מירושלים למצדה וניסה לכבשה באמצעות הטלת מצור. במהלך שנת

73 או 74 לסה"ג, התפרסו סביב מצדה כוחות הלגיון בתוספת חיל עזר, שמנו כ-8,000 חיילים. אלה התמקמו בשמונה מחנות, הקימו דייק (חומת מצור), ונישאו לכיבוש מצדה באמצעות בניית סוללת עפר התמכת בקורות עצים, על גבי הדרדרת הטבעית בצד מערב. יהודים שנשבו הובילו מים, ככל הנראה מעין גדי, כמו גם מזון, כדי לספק את צורכי הצבא.

המצור נמשך כמה חודשים ושיאו היה בחודש ניסן, עת העולה מגדל מצור אשר קעקע את החומה. המורדים הקדימו את החיילים הרומאים והקימו חומת עץ ועפר מאולתרת אשר הועלתה באש בידי הרומאים. יוספוס מספר, שבעת שאפסה תקוות הנצורים נשא אלעזר בן יאיר שני נאומים שבהם שכנע את הנצורים, 960 איש, כי מוטב לשלוח די בנפשם מאשר לחיות חיי קלון והשפלה כעבדים בידי הרומאים. תיעוד המעשה מופיע בספר "מלחמת היהודים" ("מלחמות" ז' ט' א');

"... ויבחרו כגדול עשרה מתוכם אשר ישמחו את כולם. וכל אחד כבדו את צוארו לשחיטה כדי האנשים אשר טלאו את המעשה העורא הזה. והאנשים האלה שמחו את כולם כלא רעד. ואחרי כן הפילו גורל בניגום למען ישוחו הלכבד כגדול את משעת חביון ואחרי המיתו את כולם יערוף נפשו כבפ... ככה מתו כולם באמונה כי לא השאירו אחריהם נפש חיה למשוך כגדול הרומאים... ולמחרת עלו הרומאים אל מצדה. וכאשר מצאו את השון ההרוגים לא שמחו הפגם על אשר ראתה עינם באויביהם, כי אם השתוממו על רוחם ועצמם הנאדרה, אשר עזקה למוות ולא שבה אחור שהמעשה הגדול הזה."

לפי יוספוס, שתי נשים וחמישה ילדים הסתתרו בבורות שעל ההר והם אלה שסיפרו לרומאים את קורות אותו הלילה, בט'ו בניסן, היום הראשון של פסח. עם נפילת מצדה נסתיים כיבושה של ארץ יהודה כולה בידי הרומאים. במצדה נותרה יחידת חיל עזר רומית ערד לראשית המאה השנייה לסה"ג.

יגל

התקופה הביזנטית

לאחר עזיבת הרומאים שממה מצדה לכמה מאות שנים. במהלך המאה ה-5 לסה"ג, בתקופה הביזנטית, כחלק מתופעת ההתיישבות הניזוית במדבר יהודה, הוקם במקום מנזר מתבודדים (לאורה). יש המזהים את המנזר במצדה עם מנזר 'מרדא' הנזכר בספרות אבות הכנסייה. נראה ששם עליית האסלאם, במאה ה-7 לסה"ג, חדלה הקהילה להתקיים.

תולדות המצור

לאחר התקופה הביזנטית שקעה מצדה בתהומות הנשייה של ההיסטוריה עד למאה ה-19. הראשונים שזיהו את מצדה עם הצוק, שכונה כפי העברים, 'א-סבה', היו האמריקאים רובינסון וסמית (1838); והראשונים שהעפילו אל ההר היו וולקוט וטיפינג (1842). מבין החוקרים נציין את: ווון, שעלה להר ממזרח (1867); קונדור, שתיאר ומיפה את האתר וסביבתו (1875); סנדל, שגילה את מערכת המים (1905); ושולטן, שחקר בעיקר את מערכת המצור הרומית (1932).

מצדה הייתה מוקד זהדהות לתנועות הנוער החלוציות הציוניות בתחילת המאה העשרים ובעיקר בשנות ה-40. התרגום העברי, בידי שמחוני, של "תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים" ליוספוס (1923) והפואמה "מסדה" שכתב למדן (1927), קירבו את מצדה ללב היישוב והנוער בארץ. במיוחד היה זה שמריה גוטמן שהפך את מצדה לסמל הוביל סיורים רבים למקום. יחד עם מיכה לבנה וזאב משל גילה מחדש את הארמון הצפוני ואת תוואי שביל הנחש (1953). בשנים 1955-1956 נערכו סקרי חפירה, בעיקר בצפון ההר ובמערכת המים, אשר הובילו להקמת משלחת החפירות הגדולה מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים, המשלחת, בראשות יגאל ידין, חפרה באתר ביסודיות בשנים 1963-1965. בחפירות נחשפו מרבית מבני מצדה ואלפי ממצאים במצב השתמרות מעולה, הפורשים תמונה נדירה של התרבות החומרית של סוף ימי בית שני.

במהלך החפירות שומרו ושוחזרו מבנים רבים ולאחר פעולת הכשרה נפתח גן לאומי מצדה לקהל (1966). בניית הרכבל (1971) וסלילת כביש ירושלים-ים המלח הגבירו את זרם המבקרים.

מחקרה של מצדה נמשך, ומאז תום החפירות פורסמו ספרים ומאמרים רבים על האתר. לאחר עונה קצרה של חפירות על ההר בשנת 1989, בידי אהוד נצר, חודשו, משנת 1995, החפירות מטעם האוניברסיטה העברית ביורשלים במסגרת פרויקט הפיתוח הגדול במצדה שבוער במימון משרד החיירות ובאמצעות החברה הממשלתית לתיירות. נערכו כמה עונות חפירה על ההר, בנייהולם של אהוד נצר וניא שטיבל, וכן נערכה עונת חפירה אחת, בניהולו של גדעון פרסטר, במחנה ו' של הצבא הרומי ובסוללת המצור.

פעולות שימור ושחזור מתבצעות במצדה על-ידי רשות הטבע והגנים.

סוללת המצור הרומית

מידע

גן לאומי מצדה כולל את הר מצדה ועתיקותיו, מבואת כניסה מזרחית הכוללת את מוזיאון מצדה ע"ש יגאל ידין, ומערך כניסה מערבי. השטח הכולל של הגן הוא 3,400 דונם, ובתחומו נמצאים אכסניית נוער ושני חניוני לילה.

המבואה המזרחית – במקום תצוגה ארכיאולוגית, סרטון, דגם ההר וסביבתו, קופה לרכישת כרטיסי כניסה לאתר ולרכבל, שירותים, מזנונים, חנות מזכרות, חניה תת-קרקעית לרכב פרטי ושירותי עזרה ראשונה. ניתן לעלות להר באמצעות רכבל (3 דקות) או ברגל כ-45 דקות) ב"שביל הנחש".

בית ההארחה של אנ"א – במזרח מצדה (פרטים בטלפון: 08-9953222-08 או בפקס: 08-6584650).

כניסה מצד מערב – קופה, שירותים ומזנון. ניתן לעלות להר ברגל, בשביל מוסדר העובר על גבי סוללת המצור הרומית (כ-15 דקות). החיזיון האור קולי "אל מול מצדה" מתקיים בתיאטרון פתוח במערב מצדה בחודשים מרס עד אוקטובר, בימים ג' ו-ה'.

פרטים במשרדי האתר, טלפון להזמנות: 08-9959333.

ההגעה למופע האור קולי אפשרית דרך העיר ערד בלבד. יש להגיע למופע חצי שעה לפני מועד תחילתו. כביש הגישה למופע נסגר עם תחילת המופע.

שעות פתיחה ושעות פעילות הרכבל:

אפריל-ספטמבר: 08:00 – 17:00

אוקטובר-מרס: 08:00 – 16:00

בימי שישי ובערבי חג נסגר האתר שעה אחת מוקדם יותר (בערב יום כיפור נסגר האתר בשעה 12:00). ביום כיפור האתר סגור.

האתר נפתח לעלייה ברגל כשעה לפני הזריחה. מומלץ לוודא את שעת הזריחה בטלפון לפני ההגעה.

אין כביש המחבר בין מזרח מצדה למערבה. זמן הנסיעה מצד לצד הוא כשעה ורבע.

טלפון האתר: 08-6584207/8 **פקס**: 08-6584464

כתובת דואר אלקטרוני: masada.info@npa.org.il

מסלול הביקור במצדה

כיום ניתן לעלות למצדה בשלוש דרכים: שתיים ממזרח (מכביש 90) – ברכבל מהמבואה המזרחית או ברגל בשביל הנחש; וממערב – בשביל הסוללה (הנעה מערד).

תיאור מסלול הסיום מכוון לעולים להר מן המזרח (ברכבל ובשביל הנחש). לעולים מצד מערב (דרך הסוללה) מומלץ להגיע לסככות שלע-ד הכנסייה [24], וטמס ללבור למסלול הביקור.

"שער שביל הנחש" (1) – הליכה על גשר המצוק, היוצא מנקודת ההורדה של הרכבל, מובילה אל "שער שביל הנחש". מימין לגשר יורדות מדרגות לעבר בור מים ולעבר קצהו העליון של שביל הנחש.

קירות השער מעוטרים בטיח מכירי (סטוקון) ולרגליהם הספסלים המקוריים המטויחים ששימשו את השומרים ואת הממתנים הליכנס. ריצוף האבן של תא השער נועד למנוע את פגיעת הפרסות של פרדות ההולבה שהגיעו להר.
בשערה נבחין לראשונה **בקו השחזור השחור** המסמן את גובה המטויחים של שרידיים המקוריים.

מן השער יוצא שביל לעבר **סככות** שבהן מוצגת מפת תבליט של פני הרר ומסלולי הביקור. משם נפנה שמאלה לשביל המוביל לעבר המכלול הצפוני.

המחצבה (2) – שמשמאל לשביל, סיפקה חומר גלם להקמת המבנים בימי הורדוס – סלע דולומיטי קשה ויעמיד. הימצאות מצדה לאורך השבר הסור-אפרייקאי נרמז לסדוק רב במסעל ההולכה על החוצבים. עם סיום החציבה, שימשה המחצבה כעין חפיר יבש שהקשה על הכניסה למכלול הצפוני.

הכנייה המסיבית של הורדוס הצריכה כמויות אבן גדולות, שסופקו מכמה מחצבות מקומיות ומכריית בורות המים. נראה שהמרכיבים האדריכליים, דוגמת העמודים, כותרותיהם והרכובים, העשויים אבן חול, הובאו למקום מוכנים. סימני הסתתים בעברית על פני אלמנטים אלה מלמדים על מוצא הסתתים.

סמוך למחצבה ומימין לשביל נמצא בניין מגורים מפואר [3], שמיקומו המקורי הראשי למכלול הצפוני מעיד כי שימש, כנראה, **למגורי מפקד החר**. במרכז המבנה חצר מוקפת חדרים, שתלכם עוטרו בציורי קיר צבעוניים. במהלך המרד התגוררו במבנה מספחות מורדים.

נצא מהמבנה ונפנה ימינה במעלה המוביל **לכניסה הראשית** של המכלול הצפוני, הכולל מבני מחסנים, מנהלה, בית מרחץ והארמון הצפוני, שאיליו הורכסו לכניסו רק אלו שהמלך הרומי חפץ בביקור.

ענבו דרך הכניסה ונפנה ימינה, אל חצר פנימית. במרכז החצר – אולם רחב ידיים שהיה מעוטר במקור בתבליטי טיח מכיור, ושימש, כנראה, **אולם קבלת פנים** למבקרים במצדה. במרכזו, **מוצב מודל המכלול הצפוני** המשוחזר. מכאן נשקפת תצפית מרהיבה מזרחה לעבר ים-המלח והרי מואב.

"לשכת המפקד" (4) –הלשכה ממוקמת משמאל לכניסה והיא מורכבת מסדרת חדרים המעוטרים בציורי קיר, שהכניסה אליהם הייתה נבנית לשני עמודים. דומה שהחדרים שימשו לפיקוח על הסחורות ועל הכנסים למכלול הצפוני.

מקובל בעולם הקלאסי, עוטרו קירות המבנים המפוארים במצדה ב**ציורי קיר**. לאחר הכנת התשתית, נבצע הטיח, בעודו לח, בצבעים עזים, שספסנו במהלך התיבשות הטיח – סטניקה המכונה פרסקו. מרכיב הדממה המצוירים הם גיאומטריים וזיקוי שיש, ומיעוטם צמחיים. ניכר כי אמני הורדוס נמנעו מאיור דמויות.

נפנה שמאלה **למכלול המחסנים [5]**.

במרכז המכלול הצפוני בולט, ריכוז חדרים מאורכים המוקפים במסדרונות. אלה 29 מחסנים, שהוקמו בידי הורדוס כדי לאחסן מזון ונשק לעת צרה. את כל הדרוש לחיי הפאר של הארמון.

לפי יוספוס: *"כי שם כונס דגן רב, שהיה מספיק להרבה שנים: שפע של יין ושמן, חוץ מכל מיני קטניות ותמרים"* (מלחמות, ז', ה', ד'). המחסן, שברצפתו המטויחת נמצאו שלושה בורות איגום, מעיד כי שימש לאחסון נזולים. יוספוס טמעים כי תנאי היובש במקום שימרו היטב את המזון, כך שבעת השתלטות המורדים הם מצאו אל האספקה במצב תקין *"על אף שעברו כמאה שנה מיום שנאצרו שם..."*.

טעמו המשובח של הורדוס בא לידי ביטוי בתכולת המחסנים, שבהם התגלו נקניק אגירה רבים נושאי כתובות ברוי, תופעה ייחודית בהיקפה. מינין הכתובות שנחשפו במצדה בולט משלוח אפירות (קנקני יין) אשר נשלח מדרום איטליה, בשנת 19 לספג', למלך הורדוס כדי הספק לוקיוס לאניוס. יוספוס מספר כי למלך היה מצרך מיוחד לנינות, וכראה למלך אינו טעם עם הגוש על שולחנו במצדה רוטב דגים (אריזה), שיצור בדרום ספרד. עצמות הדגים שהרכיבו את הרוטב נמצאו בדקות לפנים הכלי. המלך קינה בתפוחים או בשיכר תפוחים שיובאו מקומיי שבאיטליה.

נחצה את מכלול המחסני דרך מחסן שרצפתו מטויחת ומשם נעלה על גבי גרם מדרגות, ששרידיו המקוריים עדיין נראים, לעבר הארמון הצפוני. נלמד עינינו מדקר קיר מסיבי מטויח, אשר תחם את הארמון מצדו. מכאן נעלה אל הדרגה העליונה של הארמון הצפוני.

הארמון הצפוני [6] – זוהי הפינה האדריכלית של מצדה ואחד הבניינים המפוארים והנועזים שבנה הורדוס. הארמון בנוי על שלוש דרגות סלע בהפרש גובה כולל של כ-30 מ' ובבניינו נעשה שימוש בקירות תמך מרשימים. הבניין שימש הן לאירוח אורחים ומי מעלה הן לתבודדת המלך, והוא משלב השפעות אדריכליות הלינסיות ורומיות. המלך ומשפחתו הקרובה התגוררו בדרגה העליונה, בעוד שתי הדרגות התחתונות שימשו לאירוח.

הדרגה העליונה [8] – דרגה זו שומרה על-פי תכניתה מימי הורדוס: אגף מגורי המלך ומרפסת נוף. מן המרפסת החצי-עגולה, שהייתה לעבר מוקפת עמודים, נשקפת תצפית מרהיבה ונראים היטב שרידי מערכת המצור הרומית והדרך הקדומה צפונה.
לחד מן היתרון האסטטני במתקני הארמון בקצה המצוק הבלתי נגיש, הרי שיושביו נהנו מן הצל והמבדיחה. מנקודה זו ניתן להתרשם מהדרגות התיכונה והתחתונה ממבט ציפור. הירידה לדרגות אלה נעשתה בעבר בגרם מדרגות שמוקם במעבר הארמון וחורב בחלקו ברעידות אדמה.

אגף המגורים, שהכניסה אליו היא מבעד לשני עמודים, כולל ארבעה חדרים ואולם תווך שהיה מקורה. החדרים היו מרוצפים בפסיפס עם דגמים גיאומטריים וקיריותיהם עוטרו בציורי קיר. באולם מוצב **מודל הארמון הצפוני המשוחזר**.

בחדר הדרום-מערבי נשתמרה רצפת פסיפס עם דגמי משושים בשחור ולבן. דגם דומה נמצא ברצפת חצר בית המרחץ הגדול. לסגנון זה ישנן מקבילות באיטליה ויש בכך להעיד כי אמני הפסיפס, כמו גם אמני הפרסקו, הובאו על-ידי הורדוס מאיטליה.

נחזור על עקבותינו ונגיע לעבר רחבת הסלע בידיה הדרגה התיכונה [6] נחלוף על פני בור מים במצוק, נעבור ליד מתקן טבילה מטויח ונראה את מוצאו של גרם המדרגות שהוביל לדרגה העליונה. במרכז הדרגה התיכונה עמד אולם עגול מוקף עמודים, שמהם שרדו רק היסודות. האולם יועד לאירוח ולסעודות. המדרגות התחתונות בידיה לדרגה התחתונה הן מקוריות. גם הדרגה התחתונה [6] נעדה למשואלות ולאירוח, ובמרכזה אולם מוקף סטווים. אל אף הסלע הדרומי צמודים עמודים שלראשם כותרות קורינתיות אשר עוטרו במקור בצבע. הקירות החיצוניים של האולם המרכזי טויחו ועוטרו בדגמים מכיורים (סטוקון) בעוד שקירות הפנים עוטרו בפרסקאות בדמות לוחות שיש צבעוניים ובדגמים גיאומטריים.

במזרח המבנה יורדות מדרגות אל בית מרחץ קטן הכולל חדר פושר, חדר קר וחדר חם. כאן נתגשו במצאים המעידים כנראה על אירועי הליהה האחרון במצדה – שרידים של שלושה שלדי אדם המזוהים עם המורדים, שרידי בגדים ומנעלים, חצים וקשקשי שריון רבים. בין הממצאים המצמררים שנושפו – צמותיה הקלועות של אישה, שהשתמרו להפליא.

מכאן נחזור להמשך המסלול.

בית מרחץ [7] – ביתי מרחץ הם חלק בלתי נפרד מהתרבות הרומית. אל בית המרחץ, הבנוי בסגנון רומי, נכנסים דרך **חצר** מוקפת עמודים שנועדו לתרגילי התעמלות.

בחצר ישנו **מודל של בית המרחץ**, המדגים את מראהו ואת פעולתו. ניכנס אל **חדר ההלבשה** (אפוריטוריום) המעוטר בציורי קירובמרצפות אבן ייחודיות. בזמן המרד הותקנו במקום ספסלי (הבנוי מחוליות עמודים) ומתקן טבילה. נשתקדם ל**חדר הפושר** (ספיריוריום) האצטורי הקיר שבו השתמרו להפליא. מימין, פתח המוביל לבריכה המדרגת של **החדר הקר** (פריגידריום). נעבור מבעד לפתח הקשתי המקורי אל **החדר החם** (קלדריום), שרצפתו הייתה כפולה (היפוקאוסט) והיא נשענה על עמודוני חרס ואבן. אוויר חם הזורם מתחת הרצפה ועלה בצניורות חרס ששולבו בקירות וחימם את החצר, בדומה לעקרונ הסאונה היבשה. בפינת החדר שוחזר קטע רצפה וקיר. בסמוך אליהם היה אמבט שאיליו הזורמו מים חמים. במקור עוטו החדר בציורי קיר ובתבליטי סטוקון וקיתרות הייתה קמרון רחב ידיים.

נצא דרך פתח שנופץ בעבור המבקרים ונחלוף ליד אזור תורי החימום. נרד ונפנה ימינה במסדרון המחסנים להמשך המסלול, לעבר **נקודת גילוי "הגורלות"**.

מקום גילוי "הגורלות" [8] – כאן נחשפו אוסטרקונים (כתובות על גבי שכרי חרס) רבים, ובהם בקוצה מבוזבת של שמות, ביניהם "בניאיר", שמו של מבנה הסיקריים – הקבוצה הדומיננטית בין מורדי מצדה. ידיו קישר בקוצת חרסית זו עם הגורלות שהטילו המורדים בליהה האחרון. חוקרים אחרים רואים באוסטרקונים האלה חלק ממערך ניהול של הקילת המורדים.

מכאן נפנה ל**רחבת הכניסה המערבית**, ששימשה צומת מרכזי בתנועה בהר. לכאן הגיע מי שהפליג ממערב ונכנס דרך "שער המים" [9].

מצפה גג בית המרחץ – מומלץ לעלות לגג בית המרחץ הגדול, שדרומית לו נשקף מראה שם המחסנים הלא-חפורים. נדבכי הקירות, מטושים על צדם כתוצאה מרעידת אדמה (שהתרחשה, ככל הנראה, במאה הרביעית לסה"ג), שהייתה הגורם המרכזי לחורבן המבנים במצדה.

שער המים [9] – בצפון הרחבה נמצא שער המים, שאיליו הוביל שביל העולה מבורות המים העליונים שבמדרון הצפון-מערבי. תעלת מים הוליכה את המים מן השער אל בורות שעל פני ההר.

נחצה את הרחבה לעבר **בניין המנהלה [10]**.

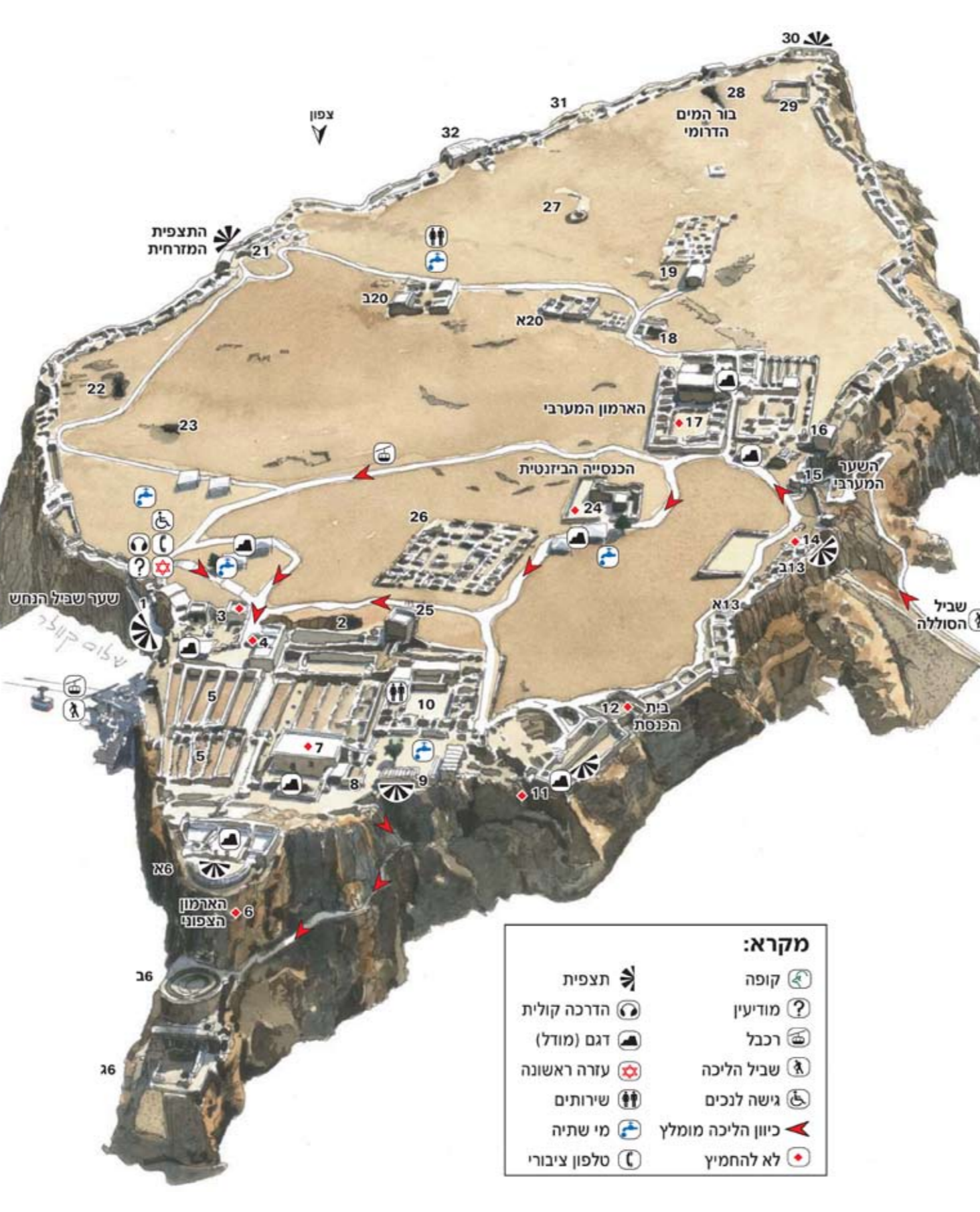
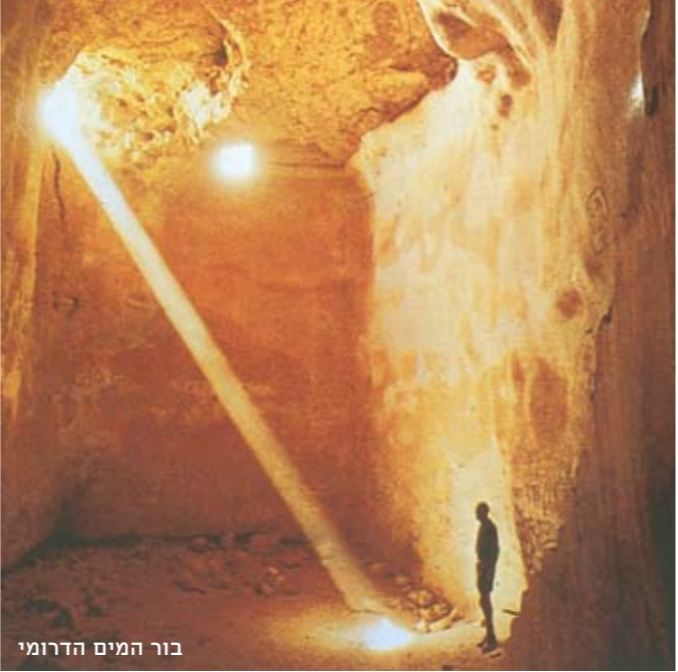
מיקומו של המבנה בסמוך למחסנים, מלמד כי שימש כנראה את אנשי הניהול של הורדוס. בזמן המרד השתכנו במקום כמה משפחות, שהקימו בפינת החצר המרכזית **מקווה טהרה**. לאחר כיבוש האתר התגוררו כאן למשך זמן קצר חיילי חיל המצב הרומי.

נשוב על עקבותינו ונפנה שמאלה לעבר **חדר משמר**, שקירותיו עוטרו בסטוקו ולצדם ספסלים.

הדרך עוברת בסמוך **לבור מים ולמערת אחסון** קדומה, שבה נמצאו שרידיהם של עשרות נקנקים מימי הורדוס. נחלוף ברועה השמאלית של הגשר אל עבר **מצפה הארמון הצפוני [11]**, שם ניצב **מודל פעיל** המראה את **מערכת אספקת המים** במצדה. מכאן ישנה תצפית על הארמון הצפוני, על מערכת המים ועל השבילים המעפילים אל ההר. לרגלינו פרוסים שלושה מצור רומיים והדייק, במבט צפונה נבחין בערוץ **נחל צאלים ובעין גדי**.

מערכת המים – מיקומה של מצדה בסביבה המדברית חייב הקמה של מערכת שתספק באורח קבע את צורכי המים של יושבי המקום. הורדוס הקים מערכת מרשימה בהיקפה שהזינה את המתקנים שנבנו בימיו על ההר. סכרים שהוקמו בנתיב הערוצים היטו את מי השיטפונות לתעלות בוניות, שמילאו 12 בורות מים שנחצבו בשני מפלסים במדרון. הבורות המטויחים אגרו סך 40,000 [1] מ"מ³ מים, ומהם הובאו המים באמצעות בתמות משא, דרך שער המים ושער שביל הנחש, אל הבורות על במת ההר.

נחזור במעלה גרם מדרגות ונחלוף בסמוך למקווה ולבור מים ששימש מימי הורדוס ועד לתקופה הביזנטית. נפנה לעבר **בית הכנסת [12]**.

מחדר המשמר ניתן לסטות מהמסלול ולהגיע לחלקו הדרומי של בניין המנהלה, שם נבחין במגדל משוחזר, שממנו נשקפת תצפית מקיפה על במת ההר וסביבותיה. בימי הורדוס שימש המבנה כ**מגדל שמירה** [25].

מדרום למגדל מצוי "קסרקטין" [26] שנבנה בימי הורדוס לחייליו והיה בשימוש גם בתקופת המרד, עת נוספו לו חדרים רבים, וגם בתקופה הביזנטית.

בית הכנסת [12] – הבניין הוקם בימי הורדוס אז שימש, כנראה, כארווה והוסב במהלך ימי המרד לבית כנסת. המורדים הוסיפו שורות ספסלים בהיקף האולם והתקינו חדר נפרד בפנינתו. בשני בורות שוכנו ברצפת החדר (אולי "נגיזה") נמצאו קטעי גווילים מקראיים ובהם "חזון העמדת היבשות" מספר יחזקאל. על רצפת האולם נמצאה הכתובת "מעשת כהן". זהו אחד מבני הכנסת הדוממים הבודדים שהתקיימו בסוף ימי בית המקדש השני, שחורב בשנת 70 לסה"ג.

מדרום לבית הכנסת נמצא **"סונו המגילות"**, שבו נתגלה אוסף נדיר של ממצאים מזמן המרד שרוכזו במקום בידי הצבא הרומי לאחר הכיבוש. בולט ביניהם הממצא הכתוב הרב – קטעי מגילות וספירוסים. על רצפת החדר נמצאו כמה אבני דרדרו ומאות אבני בליסטראה.

תלוש משכורת נדיר של פרש מן הלגיון העשירי נתגלה בסוגר המגילות. האלוש מלמד כי החייל, גאיוס מסיוס, יליד הקולוניה ביירות, קיבל שלוש פעמים בשנה משכורת. הוצאותיו על לבוש, ציוד ומזון – לו ולסוסו – נוכח במקור.

קולומבריום [13] – שני מגדלי גידול יונים מרובעים, ששימשו גם לתצפית ולמשמר, הוקמו בימי הורדוס עוד טרם בניית החומה. פתחי הכניסה למבנה מוקמו גבוה יותר, וניתן היה להגיע אליהם רק באמצעות סולם. בגומחות הוראות בקיר קיננו יונים, אשר בשרן שימש למאכל והשלישת שימשה לדישון. המגדל הדרומי שימש את הנזירים בתקופה הביזנטית.

הכנסייה הביזנטית [24] – מרכזו של מנזר המתבודדים הביזנטי הוא בניין הכנסייה, שהשתמר היטב. נחלוף מבעד ל**חדר המבוא**, בעל פסיפס לבן, לעבר **האולם המרכזי**. האולם רוצף בפסיפס צבעוני והקירות עוטרו בדגמים שעוצבו מחרסים ומאבנים ששוקעו בטיח. קצה האולם, המעוצב כאפסיס (קיר מעוגל), השתמר למלואו וגבוה מלכתרזו חלון זמנאותיו נמצאו בחצר. ניתן עדין להבחין בחורי סורניו. כאן היה המבנה ומתחתיו נחצב בור שאולי שימש לקבורה או שמית שרידים. מרחב זה היה תחום בסורג שיש מעוט. גג הכנסייה כוסה ברעפי חרס, שנמצאו בעשרותיהם במקום. בחדר המערבי רצפת פסיפס ובה דגמים צמחיים ומדליונים של פירות ושל סל לחם הקודש. סביב חצר הכנסייה חומת אבן נמוכה ובתחומה נמצאו כמה מבני משק. גג הכנסייה נוקד במרזבים מטויחים שהוצמדו לקירות החיצוניים.

קיר בכנסייה הביזנטית

נקודת הפריצה [14] – מעל הסוללה הרומית בולט חסרונה של חומת

הסוגרים, שנחרסה במהלך המצור. בחודש ניסן בשנת 73 או 74 לסה"ג העלו הרומים מגדל מצור שנישר על הפרש הגובה בין רגש הסוללה לראש המצוק והחומה. בזמן העיצור הופגז ראשי שני מכוונות הארטילריה הרומיות, ועל כך יעידו הקליעים וראשי החצים שנמצאו במקום. המורדים התנגדו באמצעות אבני דרדרו גדולות. עקקעה החומה ושריפת חומת העץ והכפר שהוקמה בידי המורדים מכפינים, הביאו להכרעה הצבאית. מן המגדל המשוחזר נבחין בחומת המצור ובמחנות הרומיים, בהם מחת ו', שבו שכן מפקד הלגיון העשירי.

השער המערבי הביזנטי [15] – שער אבני הגזית שהוקם בקצה השביל שהעפילו אל מצדה, על גבי הסוללה, בתקופה הביזנטית, ונמצא בשימוש העולים מהסוללה על היום.

לביקור **במערכת בורות המים** ניתן לצאת דרך השער הביזנטי, לרדת בשביל הסוללה מערבה כ-75 מ', ובסמוך לתחילתו לפנות ימינה בשביל משולט. אורך השביל מהשער הביזנטי ועד בורות המים הוא כ-500 מ'.

מגדל "הבורסקי" [16] – בקטע חומת הסוגרים שממערב לארמון המערבי מזדקר מגדל, שבקומת הקרקע שלו נחשף מתקן תעשייתי ליעבוד עורות.

הארמון המערבי [17] – הארמון המערבי, המבנה הגדול ביותר במצדה (3,700 מ"ר), נבנה במהלך שלטונו של הורדוס. אל גרעין הארמון הקדום הוצמדו אגפי שירותים, משמר ומחסנים. מימין לכניסה נמצא **מודל מבנה הארמון המשוחזר**. ניכנס מבעד לחדר-כניסה, שבו ספסלים ותבליטי סטוקו. נחצה חצר מוארכת מטויחת, שתעלת מים נמצאת בצדה המזרחי. נעבור מבעד לשני חדרי כניסה עם ספסלים, לעבר חצר מרכזית מטויחת היטב. בחצר מוצב **מודל גרעין הארמון המפואר**. בחלק זה של הארמון נמצא חדר שזוהה כ"חדר הכס" על שום ארבעה שקעים שהתגלו ברצפתו.

נעלה בגרם המדרגות שבצפון החצר לקומה השנייה, שממנה נשקיף על מכלול רחצה המעוטרו בפסיפסים ובתבליטי טיח, ובסמוך לו חדר אירוח, שרצפתו עשויה פסיפס צבעוני מפואר. נרד בגרם המדרגות, נראה משמאל חדר רחצה המכיל שתי אמבטיות ובור מים ונצא לעבר בריכת הטבילה.

למבקרים מובלי תנועה ולמלוויהם – ניכנס מבעד לדלת שבמזרח החצר לתצפית מסודרת על הפסיפס בגרעין הארמון. נמשיך מבעד לפתח ממערב החצר ונבחין במתקן כיריים גדול ממדים מימי המרד ששימש לבישול. בקצה המחסן נפנה שמאלה לעבר בריכת הטבילה.

בריכת טבילה ציבורית [18] – הבריכה המדרגת נחצבה וטיוחה בתקופת המרד. מערך המדרגות הרחב נועד לאפשר טבילה של כמה אנשים בו-זמנית. בסמוך לרגם המדרגות נחשף "חדר הלבשה", אשר בקירותיו גומחות לנחתת חפצי הטובלים.

ארמונות קטנים – הורדוס הקים שלושה ארמונות קטנים לצורכי אירוח, שמאוחר יותר שימשו את המורדים.

ארמון קטן [19] – בהמשך השביל דרומה נמצא ארמון זה שבנייתו כנראה לא הושלמה. בתקופת המרד נבנו סביבו בתי מגורים. בצד המבנה נמצא אולם הכנסות ציבורי, שלאורך קירותיו הוקמו וספירוסים ובמרכזו מעין שולחן בנוי (את המבנה כינו החופרים **"בית המדרש"**).

ארמון קטן [20] – נמצא ממזרח לבריכה, במרכזו חצר ובה בור מים והיא מוקפת חדרים. המורדים הכשירו בניין זה למגורים והקימו בו בריכת טבילה קטנה.

הערה: לביקור בחלק הדרומי של במת ההר [27-32], יש לפנות דרומה.

ארמון קטן [20] – נמצא סמוך להמשך השביל. הבנייתו היא של חצר מרכזית מוקפת חדרים וגם בו נמצאו שרידים מתקופת המרד.

השביל יובילנו מזרחה לעבר חומת הסוגרים ולריכוז מבני מורדים – **"המעברות" [21]**. לפנינו מקבץ חדרים גדול הצמוד לצדה הפנימי של החומה. בתקופת המרד שימש חדרי החומה למגורים ונמצאו בהם ממצאים החושפים בפניה את אורח חיי היומיום במהלך המרד.

בין השאר, נמצאו: בדים, כלי אריגה וטוויה ופריטים קלועים, כלי קרמיקה, זכוכית ועצם; פריטים מעור; כלי אבן ומתכת; מטבעות; תכשיטים; ואף פריטי מזון. אך בולט מכל הוא הממצא הכתוב הרב בעברית ובארמית, המאפשר לנו הצצה נדירה על חיי הקהילה.

נרד בשביל לעבר **נקודת התצפית למזרח**, המותאמת גם לביקור מוגבלי תנועה, ונמשיך בשביל צפונה לעבר **בור המים המזרחי [22]** שבתחתית המדרון. הבור נמקז את המחצית הצפונית של במת ההר, והרכב הטיח שלו מרמז כי ייתכן שנחצב עוד בימי החשמאונים. אל הבור הובילה תעלה מטויחת שיצאה משער "שביל הנחש". הבור הוכשר מחדש לשימוש בתקופה הביזנטית.

נמשיך לאורך חומת הסוגרים ומשמאל לשביל נבחין **במערת מגורים ביזנטית [23]**, הנמצאת במכתש ששימש כנראה במקור כמחצבה. הנזירים התבודדו במהלך השבועות בתאים ובעמרות, ובסופי השבוע נהגו להתכנס לאכילה ולתפילה משותפת בכנסייה.

מכאן נחזור לכיוון היציאה דרך **"שער שביל הנחש" [1]**, שלידו תורן דגל.

מגדל קולומבריום עגול [27] – נעזוב את השביל מדרום **לארמון הקטן [20]**, לעבר מבנה קולומבריום מעוגל. המגדל, שנבנה בימי הורדוס, שימש לגידול יונים בקומתו התחתונה וכמגדל שמירה בקומתו העליונה.

תא התבודדות ביזנטי – בדרום ההר, ממזרח לבריכת החשייה, ממוקם תא התבודדות בן שני חדרים.

בריכת חשייה [29] – הורדוס בנה במצדה בריכת חשייה רחבת ידיים, שדו־פונתיה וקרקעיתה מטויחות וגרם מדרגות יורד לקרקעיתה. בניית בריכה באזור כה שחון, בקיבולת 550 מ"ק, מעידה על החשיבות שייחס הורדוס לתרבות הרחצה.

המצודה הדרומית [30] – בימים עברו ניתן היה להעפיל למצדה במעלה המצוק הדרומי. זו כנראה הסיבה להקמת המצודה בנקודה זו, אשר פיקחה על המתקרבים מדרום. במקום ישנה תצפית נהדרת על נחל מצדה, ים המלח, הדייק ומחנות המצור. ממתנה ח' הרומי, שנבנה על המצוק שמדרום, אפשר היה להשקיף על במת ההר.

בור המים הדרומי [28] – המאמץ האדיר הידע הרב שהושקעו בבניית בורות המים במצדה מודגמים בבור מים גדול זה. גרם של 64 מדרגות חצובות מוביל אל חלל הבור, שקירותיו טויחו שבכבות רבות. על הקיר שמשמאל למדרגות כתובת המאזכרת ביקור של בקוצה מתנועת נוער במצדה בשנת 1941.

חומת הסוגרים הדרומית והשער הדרומי [31] – נפנה צפונה אל קטע מחומת הסוגרים, הכולל מבנה שער מרוצף אבן שהוביל לבור מים גדול ולמערות שנופצו במצוק הדרומי. נסמכים אליו מגדל סוגר מקוריים שבהם נמצאו **מקווה טהרה [32]**, מתקני אחסון לדגנים ותנורי אפייה. גגה המגדל נשקפת תצפית מרהיבה לנחל מצדה ולעבר ים המלח והרי מואב.

המשך הליכה צפונה ישיבנו לריכוז מבני מורדים – "המעברות" [24] ולשביל המודרני המוביל לעבר **"שער שביל הנחש" [1]**.

מתוך קטלוג התערוכה סיפורה של מצדה, המכון לארכיאולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים. צילם נבי לרון

צילום ההפסיג האדריכות רשות העתיקות

שרידים של המורדים: כלי אבן

